

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „НОВА И СЪВРЕМЕННА ИСТОРИЯ“

АВТОРЕФЕРАТ

**Социалната държава в САЩ (1945 – 1953 г.). Политически и
обществени нагласи.**

Докторант:

Ивана Иванова Николова

Научен ръководител:

доц. д-р Гергана Алексиева

София,

2021 г.

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита на 5 октомври 2021 г. от катедра „Нова и съвременна история“ към Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Състои се от увод, три глави, заключение, библиография и приложения – общо 248 страници.

I. **Обща характеристика на дисертационния труд**

Всяка тема, свързана с развитието на социалната политика, представлява интерес за българския читател отчасти заради слабото познаване на Съединените щати у нас, но и покрай съвременните тенденции на възраждане на прогресивното крило на Демократическата партия в рамките на последното десетилетие. Всяка тема за социална политика в САЩ е актуална, защото тя засяга проблеми, част от които стоят пред американското общество и днес. През ХХI в. покрай многобройните социални кризи и увеличаване на разликата между най-богатите и най-бедните въпросът за силата на социалните системи става все по-актуален. В този смисъл изследването на слабо познат епизод от развитието на американската социална система допринася за обяснението на процеси, които продължават да се развиват и в съвремието.

Дисертационният труд се спира върху процеса по изграждане на социалната държава в Съединените американски щати в периода между 1945 и 1953 г. **Предмет на изследването** е Справедливият курс – програмата за социални реформи на президента Хари Труман. Той включва следните компоненти: осигуряване на по-добри условия за работниците, включително насърчаване на пълна заетост, повишаване на минималната работна заплата, увеличаване на размера и обхвата на социалните осигуровки; подобряване на жизнения стандарт на фермерите чрез нова национална програма за подпомагането им; справяне с жилищната криза, която остро засяга страната в годините след Втората световна война, с помощта на продължителна програма за субсидиране на ипотеките и строителство на общински жилища; федерално подпомагане на основното и средно образование; създаване на национална здравна система.

Основната **цел** на дисертационния труд е проучване на опитите на администрацията на Хари Труман за прокарване на социална политика и анализиране и обобщаване на причините за успехите и провалите на Справедливия курс. За постигането на поставените цели изследването си поставя следните **задачи**:

- Да се разгледа на кратко предисторията на социалната политика на САЩ на федерално ниво.
- Да се проследят предложенията на Труман и тяхното развитие до края на управлението му.

- Да се представят и анализират политическите реакции спрямо социалната политика на администрацията от страна на Демократическата и Републиканската партии.
- Да се посочат факторите, водещи до разнопосочното отношение към Справедливия курс вътре в Демократическата партия.
- Да се определи до колко промените във външната политика на САЩ и по-конкретно началото на Студената война, включително и избухването на Корейската война, оказват влияние върху вътрешнополитическия курс на Труман.
- Да се проследи влиянието на маккартизма върху съдбата на социалната програма на администрацията и на групите, които се борят за осъществяването ѝ.
- Да се анализира развитието на големите обществени организации, които имат пряк интерес към социално-икономическите въпроси, в това число профсъюзите, бизнес организациите и съсловните сдружения.

Основните методи, използвани в изследването, са исторически метод, анализ и синтез, както и тези на сравнението и на обобщаването. В изложението е използван смесен тематико-хронологичен подход. Тематичното представяне на проблематиката се налага заради специфичния характер на темата, който изисква анализа на едни и същи събития от многобройни гледни точки. Където е възможно, изложението се придържа към хронологическата последователност на събитията за по-лесното им разбиране от страна на читателя.

Географският обхват на дисертационния труд включва територията на Съединените щати. Тук следва да се направи уточнението, че текстът изследва политиката на американската федерална държава, а не тази на отделните щати. Включването и на регионалната социална политика би направило всяко изследване по темата необятно. Социалната политика в отделните региони на САЩ заслужава собствена научна разработка.

Изследването страда от недостатъка на всички изследвания по обща история, особено такива, отнасящи се до проучване на презокеански територии, а именно липсата на пълен достъп до архивна документация. Въпреки това, благодарение на развитието на цифровите технологии, имаме все по-голям достъп до официална документация чрез

Интернет, което спомогна за формирането на документалната база на дисертационния труд.

Най-съществената група извори са официалните документи. Ключови за написването на изследването са колекциите с публични документи на президентите (на англ. ез. *Public Papers of the Presidents*), които съдържат речите и част от кореспонденцията на американските президенти¹. Също така стенографските дневници на Конгреса, които включват всички обсъждания и приложенията към тях. В допълнение са ползвани и други документи, издавани от администрацията и Конгреса, като годишните бюджети, икономическите доклади на президента и различни изслушвания или доклади на комисии в Камарата на представителите или Сената. От огромно значение за текста е наличният пълен корпус от федерално законодателство, публикуван от Правната библиотека на Конгреса². Неимоверно важни са и документалните сборници, издавани от федералната държава, може би най-популярните от които са серията „Външни отношения на Съединените щати“ (на англ. ез. *Foreign Relations of the United States*). Специално за администрацията на Труман са ползвани и ресурси от уебсайта на неговата президентска библиотека. Особено полезни за дисертационния труд бяха интервютата от серията „Устна история“, издадени от библиотеката. Те представят личния поглед на приближените до президента и мнението им по разнообразни проблеми, засегнати в изследването³. Значими за текста бяха и дигиталните ресурси от президентските библиотеки на Хърбърт Хувър и Франклин Рузвелт⁴.

Голямата слабост на публикуваните онлайн документи и документални сборници е липсата на еквивалент на „Външни отношения...“ за вътрешна политика. Най-близко може би е поредицата „Конгреса и нацията“ (на англ. ез. *Congress and the Nation*), в която подробно са представени дейността и тенденциите в законодателния орган през годините⁵. Въпреки изчерпателността си, поредицата обхваща единствено работата на

¹ Колекциите са достъпни онлайн през проекта „Американското президентство“ на Калифорнийския университет в Санта Барбара. <<https://www.presidency.ucsb.edu/documents>> (03.06.2021).

² Корпусът от федерални закони е достъпен онлайн на <<https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/index.php>> (03.06.2021).

³ Колекцията „Устна история“ е достъпна онлайн на <<https://www.trumanlibrary.gov/library/oral-histories>> (03.06.2021).

⁴ Библиотеката на Хувър предоставя свободен достъп до всички публикувани книги на бившия президент. Това е особено полезно и за изследването, защото Хувър остава един от основните противници на Новия и Справедливия курс. Вж. <<https://hoover.archives.gov/research/ebooks>> (03.06.2021).

⁵ Става дума за *Congress and the Nation, 1945-1964. A Review of Government and Politics*. Washington: Congressional Quarterly Service, 1965.

Конгреса, което е недостатъчно за задълбоченото разбиране на вътрешнополитическите тенденции в страната. Важен ресурс, който все още не е достъпен от разстояние, е пълна колекция от изслушванията и докладите на комисиите към двете камари на Конгреса от по-ранни периоди, каквито са 40-те и 50-те години на ХХ в. За сведение, повечето комисии поддържат свободно достъпен дигитален архив от 90-те години нататък. Същото важи и за документи за вътрешно ползване на федералната бюрокрация, които биха били полезни за по-доброто разбиране на темата от гледната точка на експертите вътре в администрацията⁶. Слабост на достъпните документални ресурси по разглежданата тема е, че те не представят пълната картина. Причината за това е, че Справедливият курс не се радва на огромен интерес от страна на историческата наука, особено на фона на други по-популярни теми от същия период. Тази липса на интерес води до липсата на повече публикувани документи или по-трудния достъп до тях.

Още по-сериозен е проблемът с периодиката в САЩ, особено архивите на въпросната преса. Основната причина за това е, че повечето издания, оцелели до ХХІ в., изискват платен абонамент за достъп до архивна документация. За дисертационния текст е ползван архивът на най-големия национален вестник „*Ню Йорк Таймс*“, както и локалния за Ню Йорк „*Бруклин дейли игъл*“. Безценен се оказва архивът на музея „*Хагъли*“ в Уилмингтън, щата Делавър, от който са достъпни редица колекции на периодични издания, свързани с американските бизнес среди⁷. Предимствата на ползване на периодична преса са валидни за всяко историческо изследване – тя показва настроеността сред обществото и интелектуалния елит по дадена тема. Специално за разглежданата тема, периодичният печат е от голяма важност, тъй като обръща значително внимание на вътрешнополитическата програма на президента и е ценен източник за по-доброто разбиране не само на Справедливия курс, но и на множеството му опоненти.

Важни за вникване в мисленето на самия Труман са няколко документални сборника, публикувани под редакцията на един от биографите на президента, Робърт Ферел, непосредствено след отварянето на президентската библиотека на 33-я президент

⁶ Пример за такива документи е публикуването онлайн на недостъпни преди доклади и анализи на Комисията за икономическа сигурност, която е създадена към администрацията на Франклин Делано Рузвелт и чиято дейност е изготвянето на Закона за социалните осигуровки. Те се намират на сайта на програмата за социални осигуровки: <<https://www.ssa.gov/history/reports/ces/ces10vol.html>> (03.06.2021). Тези документи са изключително полезни за мисленето сред бюрокрацията, когато става дума за създаването на гръбнака на американската социална държава – социалните осигуровки. За съжаление малко подобни документи са достъпни за администрацията на Труман.

⁷ Дигиталният архив на музея „*Хагъли*“ е достъпен на <<https://digital.hagley.org/>> (03.06.2021).

в Мисури⁸. Разбира се, от значение за по-доброто опознаване на гледната точка на президента са и неговите мемоари, публикувани в два тома за първи път през 50-те години⁹. Същото важи и за спомените на едни от най-приближените му съветници – Кларк Клифърд¹⁰. Мемоарната литература страда от добре познатия недостатък на субективност и изкривяване на събитията, независимо дали това е направено с или без користни цели. От друга страна обаче са полезни за запознаване с личното мнение и възприятие на събитията на автора. Но специално за случая на Труман това не е точно така. Той дава началото на превърналото се в традиция издаване на спомени на президента след напускането на Овалния кабинет и може би точно защото е първи, решава да се придържа към стил на писане, по-характерен за официална документация, от колкото такъв за споделяне на лични и съкровени мисли. Затова в много отношения, мемоарите на Труман са лишени от личната му перспектива, а представят събитията близко до начина, по който президентът ги е адресирал и в речите си.

Историята на Съединените щати е сравнително слабо позната в България и затова всяка тема, засягаща развитието на страната, е приносна за българската **историография**. По обясними причини, сред които отдалечеността на САЩ и политическите реалности у нас до 1989 г., разглеждането на американската история като цяло не е особено разпространено у нас. Българските изследвания често попадат в две категории – отношенията между България (и / или Източна Европа) и САЩ и американската външна политика най-вече отново към източноевропейския регион. Подобни теми са изключително приносни за българското общество, тъй като запознават читателя с политиката на една далечна световна сила към нашите земи. Пример за такива изследвания са тези на Витка Тошкова, Андрей Пантев, Йордан Баев, Петко Петков, Петър Шопов и Никола Аврейски¹¹. Разбира се, проучванията, фокусирани върху

⁸ Става дума за кореспонденцията със съпругата на президента, Елизабет (Бес) Труман, и откъси от личната кореспонденция и дневника на президента. *Dear Bess. The Letters from Harry to Bess Truman, 1910 - 1959*. New York: W. W. Norton & Company, 1983; *Off the Record. The Private Papers of Harry S. Truman*. New York: Harper & Row Publishers, 1980.

⁹ В текста са ползвани изданията от 2014 г.: Truman, Harry S. *1945: Years of Decisions. Memoirs, Vol. 1*. New World City, 2014; Truman, Harry S. *1946-52: Years of Trial and Hope. Memoirs, Vol. 2*. New World City, 2014.

¹⁰ Clifford, Clark. Holbrooke, Richard. *Counsel to the President: A Memoir*. New York: Anchor Books Doubleday, 1992.

¹¹ Тошкова, Витка. *България в балканската политика на САЩ 1939-1944*. София: Наука и изкуство, 1985; Пантев, Андрей. *САЩ и България по време на Първата световна война*. София: Наука и изкуство, 1983; *Българският април 1876 г. в Англия и САЩ*. София: Иван Вазов, 1996; Баев, Йордан. *Американското разузнаване и България (1941-1991)*. София: Изток-Запад, 2021; Петков, Петко. *САЩ и България, 1917-1918 г. // Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, с. 61-107; Шопов, Петър. *САЩ и България. Политически отношения, 1939-1944*. София: Отечествен фронт, 1990; Аврейски, Никола. *САЩ и Европа. Европейската политика на Вашингтон*. София: Фабер, 2015.

вътрешните и външните работи на САЩ, също набират известно тежест, особено в последните три десетилетия. Пример за това са научните трудове на Костадин Грозев, Силвия Александрова, Борислав Гаврилов, Пенка Пеева, Филип Узунов и други¹². Въпреки това българската историография, особено що се отнася до вътрешнополитическото развитие на Съединените щати, остава оскъдна.

Естествено най-богатият източник на исторически изследвания по темата е англо-саксонската школа. Може би най-голямо внимание на вътрешнополитическото развитие на страната в разглеждания период се обръща в изследвания от по-общ характер, като многотомната оксфордска история на Съединените щати. Джеймс Патерсън, автор на т. X, който засяга периода между 1945 и 1974 г., представя много подробна картина на развоя на събитията¹³. Същото важи и за Гари Доналдсън, автор на история на страната между 1945 и 1960 г.¹⁴ Подобни изследвания, засягащи по-обширен период от време, са полезни за изграждане на фактологична база и добиване на по-добра представа за духа на периода. Друга категория с подобна функция са биографичните трудове¹⁵. Те са полезен източник на информация за личността и мисленето на даден индивид. Недостатъкът на общите изследвания и биографиите е липсата на задълбочен анализ и представяне на причинно-следствените връзки по конкретен проблем.

¹² Костадин, Грозев. *Белият дом и Студената война: Избори и дипломация, 1948-1964*. София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2012; *Медии и управляващи в САЩ – съдружници или опоненти в политиката?* // Връзки с обществеността, т. I, бр. 1, 1997, с. 86-96; *Предизвикателствата на времето и отговорът на институциите: Съединените американски щати между двете световни войни*. В: Преди и след "Желязната завеса". София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 1999, с. 45-85; Александрова, Силвия. *Съединените американски щати в света на ХХ-ти век. По пътя към върха – от Испано-американската война до Корейската война*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2010; *Пацифизмът, „Америка Фърст“ и участието на САЩ във Втората световна война*. В: *България, българите и Европа – мит, история, съвремие*, Т. IX. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2016, с. 85-93; *Американският неоконсерватизъм – минало, настояще, бъдеще*. В: *България, българите и Европа – мит, история, съвремие*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2007, с. 344-351; Гаврилов, Борислав. *Американските идеали срещу американските институции*. // *История*, № 5-6, 1992, с. 114-120; Пенка, Пеева. *Стратегията за национална сигурност на администрацията на Труман*. В: *Годишник на университет "Проф. Д-р Асен Златаров"*, т. XXXVII, кн. 2, Бургас: Университетско издателство "Проф. Асен Златаров", 2008, с. 114-121; Узунов, Филип. *Узунов, Иво. Съветници и президенти. Американската политика за национална сигурност, 1949-1989*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2020. В тази категория безспорно попада и Пантев, Андрей. Павлова, Виолина. *Гражданската война в САЩ, 1861-1865*. София: Народна просвета, 1989.

¹³ Patterson, James T. *Oxford History of the United States, Vol X. Grand Expectations: The United States, 1945 - 1974*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

¹⁴ Donaldson, Gary A. *Abundance and Anxiety: America, 1945-1960*. Westport, London: Praeger, 1997.

¹⁵ За написването на дисертацията са ползвани редица биографии, включително McCullough, David G. *Truman*. New York: Simon & Schuster, 1992; Ferrell, Robert H. *Harry S. Truman: A Life*. Columbia: University of Missouri Press, 1995; Hamby, Alonzo L. *Man of the People: A Life of Harry S. Truman*. Oxford: Oxford University Press, 1998; Dallek, Robert. *Harry S. Truman. The American Presidents Series: The 33rd President, 1945-1953*. New York: Times Books, 2008.

В историографията съществуват няколко съществени проблема и пропуски, когато става дума за вътрешната политика на Труман. Първият от тях го засяга още докато е на власт, а именно управлението в сянката на велик предшественик. От президентите от Демократическата партия, Труман попада между двама големи реформатори – Рузвелт и Линдън Джонсън и съответно неговите по-скромни успехи често остават в сянка на Новия курс и Великото общество. Новият курс е сред най-популярните теми в американската историография и обикновено фокусът на изследователите, които проучват социалната политика в САЩ, попада там. В съществуващия корпус от литература за социалната политика на Съединените щати се обръща внимание на няколко основни периода: Новия курс; Великото общество и когато става дума за по-близкото минало – политиката на администрациите на Бил Клинтън и Барак Обама. Неслучайно Справедливият курс дори не получава самостоятелна статия в наръчника на Оксфордския университет за американската социална политика¹⁶. Ако политиката на Труман се споменава въобще, то тя обикновено се явява като придатък към Новия курс или като кратко въведение за Великото общество¹⁷. Затова в подобни изследвания често липсва задълбочен поглед върху социалните предложения на Труман и предизвикателствата, пред които той се изправя в края на 40-те и началото на 50-те години.

Свързано с всичко това е фактът, че повечето автори, които се занимават със социалните държави, са социолози и то най-вече социолози от Европа. Това е напълно логично, най-малкото защото социалната държава е европейско изобретение. Мултидисциплинарният характер на темата има своите предимства, той спомага за обогатяването на изследователите ѝ чрез представяне на многообразните перспективи на различните хуманитарни науки. Изключително полезни за написването на текста бяха ръководствата на Оксфордския университет за социалната държава и за американската социална политика, както и ръководството на Раутледж¹⁸. Това не означава, че не съществуват и значителни проблеми с подобен тип теоретична литература. Социологическият анализ често се фокусира върху общите характеристики на дадения проблем и предлага общовалидни теоретични рамки, които в случая малко или много

¹⁶ *The Oxford Handbook of U.S. Social Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2015, V-VIII.

¹⁷ Вж. например Klein, Jennifer. *From the Fair Deal to the Great Society*. In: *The Oxford Handbook of U.S. Social Policy*, pp. 76-94.

¹⁸ Става дума за *The Oxford Handbook of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press, 2010; *The Oxford Handbook of U.S. Social Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2015; *Routledge Handbook of the Welfare State*. Second Edition. London: Routledge, 2019.

отговарят на развитието на процесите в Западна Европа. Понеже подобни теоретични рамки не пасват на Съединените щати, техният случай изисква по-задълбочен поглед към американското обществено развитие. Според мен, дори когато това е направено, липсата на исторически анализ и задълбочено познаване на хода на събитията не позволява напълно да се обяснят специфичните процеси, които правят съществуването на европейски тип социална държава невъзможно за САЩ. Едно от изключенията от правилото е Тида Скочпол и нейното изследване за историческата перспектива за американската социална политика¹⁹. Но дори в него периодът непосредствено след 1945 г. е споменат в няколко изречения сякаш всякаво развитие по социални въпроси спира със смъртта на Рузвелт²⁰. Всичко това затруднява изследването на тази проблематика, тъй като тя практически не е разглеждана с фокус единствено върху политиката на Труман.

Както Новият курс е сред най-изследваните теми в рамките на администрацията на ФДР, така при разглеждането на управлението на Труман, най-разпространени са изследванията за началото на Студената война. Това е и вторият голям проблем в историографията, а именно фокусирането единствено върху външната политика. Разбира се, това е напълно обяснимо, предвид големите метаморфози, които Съединените щати изживяват покрай новата им роля в световната политика и началото на Студената война. Безспорно теми като съветско-американските отношения, Корейската война и други международни събития доминират изследванията за периода. Ако те въобще споменават нещо за вътрешнополитическото развитие на страната, то е оскъдно²¹. Всичко това има своето обяснение. Освен че погледът на администрацията по-често попада върху събития, случващи се извън границите на страната, то във вътрешен план наблюдаваме загуба на инерцията за социални реформи. Това дава повод на някои автори да определят Справедливия курс единствено като придатък на реформите на Рузвелт и съответно да не му отделят значително внимание²². Друга част

¹⁹ Skocpol, Theda. *Social Policy in the United States: Future Possibilities in Historical Perspective*. Princeton: Princeton University Press, 1995.

²⁰ Например Ibid., p. 208.

²¹ Сред редките изключения е Бенджамин Фордхам, чиято теза е, че Справедливият курс е пожертван в името на Студената война. Самият той обсъжда и вътрешнополитическото развитие на страната и как то се влияе от международната обстановка. Въпреки това, коментарът върху събитията вътре в Съединените щати е крайно недостатъчен и слабо аргументиран. Fordham, Benjamin O. *Building the Cold War Consensus: The Political Economy of U.S. National Security Policy, 1949-51*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2001, pp. 1-2; 103-105.

²² Примерно Брус Джансон нарича Справедливия курс „повърхностна и изпразнена от съдържание ера на реформи“. Jansson, Bruce S. *The Sixteen-Trillion-Dollar Mistake. How the U.S. Bungled Its National Priorities from the New Deal to the Present*. New York: Columbia University Press, 2001, p. 111. Вж. също

от историографията, включително и аз, не са съгласни и оценяват програмата на Труман като отделна реформена инициатива²³. Дори след като приемем Справедливия курс за инициатива, надграждаща над постиженията на предходната администрация, то тогава проблем остава сравнително слабият му успех. Особено в сравнение с динамиката на първите години на Студената война, не е учудващо, че скромните постижения на Справедливия курс рядко са обект на самостоятелно изследване.

Във връзка с това можем да откромим и друг недостатък на историографията, който може да се каже, че е общовалиден. Става дума за разделянето на вътрешната и външната политика в изследователската дейност. Така се получава, че авторите, които са най-големите експерти по вътрешнополитическото развитие на САЩ, често пренебрегват потенциала, който регионални или световни събития имат да променят курса на вътрешните работи на страната. В този смисъл един от сериозните недостатъци на историографията е честото пренебрегване на Студената война като фактор за неуспеха на Справедливия курс. Има и някои изключения от правилото, например трудовете на Дейвид Плотке и Джонатан Бел. Плотке много точно отбелязва, че ако преди Втората световна война вътрешнополитически събития определят хода на външната политика на страната, то с началото на Студената война тя се превръща в основен фактор за външната и вътрешната политика на страната²⁴. Бел в своята монография за влиянието на Студената война върху американската политика изказва тезата, че сблъсъкът със СССР води до съществена трансформация на либералното течение в страната, което попречва на Съединените щати да продължат социалните реформи²⁵. По същата причина за Алън Бринкли либералните реформи приключват през 1945 г. За следвоенния период той коментира, че интернационализмът и борбата с комунизма взимат превес и реформаторските настроения от 30-те години са изчерпани²⁶. Разглеждането на ролята на Студената война, т.е. вкарването на Справедливия курс в

Walton, Richard J. *Henry Wallace, Harry Truman, and the Cold War*. New York: The Viking Press, 1976, pp. 190-191.

²³ Темата се обсъжда от Леон Кейсерлинг, икономически съветник на президента. Той заключава, че Справедливият курс е продължение на Новия, но има своя индивидуалност в лицето на различни акценти и предложения. Вж. HST Presidential Library. *Oral History Interviews, Leon Keyserling*, pp. 160-161.

²⁴ Plotke, David. *Building a Democratic Political Order: Reshaping American Liberalism in the 1930s and 1940s*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 9.

²⁵ Bell, Jonathan. *The Liberal State on Trial: The Cold War and American Politics in the Truman Years*. New York: Columbia University Press, 2004, XIV-XV.

²⁶ Brinkley, Alan. *The End of Reform: New Deal Liberalism in Recession and War*. New York: Alfred A. Knopf, 1995, p. 269.

исторически контекст, вече дава по-пълна картина на събитията и по-компетентно обяснение за неуспехите му, особено в сравнение с постиженията на Новия курс.

II. Структура и основно съдържание на дисертационния труд

Дисертационният текст съдържа увод, изложение и заключение. Уводът представя предмета, географските и хронологически рамки, актуалност, цели и задачи, структура и методите на дисертационния труд. Също така са включени и преглед на използваните документи и исторически изследвания. Представени са и основната теза и приносите на изследването.

Изложението е разделено на три основни глави – Глава I. Пътят на САЩ към социалната държава, Глава II. Политически нагласи за социалната държава, Глава III. Групите със специални интереси и социалната държава. Всяка от тях съдържа три параграфа и заключение.

В **първа глава** са разгледани теорията на социалната държава, развитието на социалната политика в Съединените щати до 1945 г., както и тенденцията на нарастване на задълженията и отговорностите на федералната държава в годините на Втората световна война. Краткото представяне на теорията на социалната държава е необходимо от една страна за по-добро разбиране на съдържанието на термина, а от друга за ясното разграничаване на случая на Съединените щати от този на западноевропейските държави. В дисертационния текст са открити пет групи от причини, по които САЩ се различават от страните на Стария континент: 1) проблемите в методологията на изследванията за социалните държави и по-специално на сравнителния анализ между Стария и Новия свят; 2) географските характеристики на САЩ; 3) спецификите на американското историческо развитие; 4) липсата на силно ляво и профсъюзно движение в страната; 5) някои особености на американската народопсихология. На базата на тези пет фактора е направено заключението, че американската социална държава може да се характеризира като „изоставаща“ в сравнение със западноевропейските страни, но това не представлява проблем за повечето американци.

Обърнато е специално внимание и на предисторията на развитието на социалната държава в САЩ до 1945 г. Фокусът на изложението попада върху ерата на прогресивизма, продължила от 1900 до 1920 г., и най-вече върху Новия курс от 30-те години. Представени са успехите и провалите на големите реформени движения от първата половина на XX в., като приемането на антитръстово законодателство,

предприетите мерки в сферата на общественото здраве и въвеждането на социалните осигуровки, минималната федерална заплата и пр. Към провалите са причислени невъзможността за забрана на детския труд на федерално ниво, въвеждане на национална здравноосигурителна система и др. Изведена като една от основните причини за сравнително големия успех на Новия курс е, че ерата на прогресивизма идва в период на стопански просперитет, по време на който малък брой хора смятат социалните реформи за крайно наложителни. От друга страна, Новият курс се появява в момент, когато мнозинството американци се нуждаят от подпомагане и в резултат се ражда широк консенсус около държавната намеса в социално-икономическия живот на страната. Сред откритите в текста основни пречки пред прогресивистите и дейците на Новия курс е силната опозиция на консервативно настроени елементи в страната, включително и бизнеса. Изследването на историята на социалните реформи в САЩ показва, че Новият курс е по-скоро изключение от дотогавашното развитие на страната и е необходим значителен консенсус сред политическата класа и обществото за продължаването му.

Консенсусът, който съществува през 30-те години на XX в., се пропуква с възстановяването на икономиката на страната в годините на Втората световна война. Във военния период се наблюдава засилване на противниците на Новия курс, каквито са бизнес средите, републиканците и консервативните демократи от южните щати. В същото време световният конфликт се оказва и начална точка за отслабването на групите, които подкрепят реформите, каквито са либералните демократи и профсъюзите. През първото следвоенно десетилетие тези процеси на засилване и отслабване само ще се задълбочават, както става ясно от втора и трета глава.

Като основни **изводи** от първа глава могат да бъдат изведени следните твърдения:

- Спецификите на американската обществено-политическа система отреждат на САЩ специално място в семейството на социалните държави. Те също значително затрудняват социалната реформна дейност в страната.
- Мнозинството американски граждани нямат силно желание за изграждане на социална държава по европейски модел, което прави всяка подобна инициатива трудна и рискована за политическата класа.
- Успехите на Новия курс са постигнати, благодарение на извънредната ситуация, съществуваща в САЩ заради Голямата депресия.

- Новият курс е приет от крехка коалиция от групи с много разнопосочни интереси и среща значителна опозиция от самото начало на съществуването си.
- Втората световна война води със себе си завръщането на стопанския просперитет, което обезсмисля продължаването на социалните реформи за мнозина.
- В годините на световния конфликт започва и процес на трайно отслабване и промяна на приоритетите на лявото движение в страната, което прави продължаването на Новия курс още по-трудно.
- Военният период е и време на възстановяване на големите противници на реформената дейност, в това число бизнесът и републиканската партия.

Във **втора глава** са разгледани първите стъпки на администрацията на Хари Труман по отношение на вътрешнополитическото развитие на САЩ след внезапната смърт на Франклин Делано Рузвелт на 12 април 1945 г., междупартийните и вътрешнопартийните борби в рамките на 80-я Конгрес (1946 – 1948 г.), които пречат на реализирането на социалната програма на Труман, и развитието на Справедливия курс след изборната победа за демократите през 1948 г. Паралелно са проследени развитието и същността на социалната програма на Труман и политическите реакции от страна на демократи и републиканци. Също така е обърнато внимание освен на вътрешнополитическите, така и на някои от външнополитическите фактори, които оказват влияние върху Справедливия курс. Вътрешнополитическите включват разделението сред демократите, силната опозиция на републиканците, слабото влияние на Труман върху Конгреса, както и специфичния характер на американската политическа система. Разединението сред демократите е дълъг процес, който се задълбочава заради вакуума във властта, създаден след смъртта на ФДР през 1945 г. От едната страна застават консервативните демократи от южните щати, които са против разширяването на Новия курс, а от другата либералите от североизточната част от страната, които са основни поддръжници на продължаването на реформената дейност. През разглеждания период южните демократи остават голяма и влиятелна група в Конгреса заради политическата конюнктура в Юга, където практически съществува еднопартиен режим от края на Гражданската война. В същото време либералните демократи губят популярност и броят им значително намалява в Конгреса. Не помага,

че те не припознават Труман като достоен продължител на Новия курс. Всички тези фактори водят до слаба подкрепа за социалните инициативи на президента. Макар и Труман и демократите да успяват да спечелят изборите през 1948 г., въпреки разцепването на партията, то запазването на партийното единство остава важен приоритет и през втория мандат на Труман. Причината за това е пропускването на двупартийния консенсус за външна политика след началото на Корейската война. В ситуация, в която републиканците вече са противници не само на вътрешно, но и на външнополитическите инициативи на президента, подкрепата на южните демократи става все по-есенциална. Това е един от факторите, поради които Справедливият курс остава на заден план от лятото на 1950 г. до края на управлението на 33-я президент.

В изложението е обърнато внимание и на някои характеристики на американската политическа система, които правят социалната реформена дейност на национално равнище трудно постижима. На първо място това е федералната структура на САЩ. За мнозина противници на Новия и Справедливия курс не централната, а местната власт следва да се занимава със социалните въпроси. Друга пречка пред реализиране на национални програми в духа на Справедливия курс е фрагментираното устройство на двете основни политически партии. Разглеждайки американската политическа система, лесно се вижда защо често липсва достатъчно воля за прокарване на трайни промени. Демократите и републиканците нямат централизирано партийно устройство, както е в Европа, а всъщност по-скоро са конгломерат от регионални секции, обединени от общи интереси. Това е придружено с изборната система в страната, която практически приоритизира регионалните въпроси пред националните, защото конгресмените и сенаторите се избират единствено от собствените си щати. С други думи, за тях винаги е по-важно да защитават интересите на своя избирателен окръг от колкото националните, защото иначе никога няма да бъдат преизбрани. В допълнение към всичко това, роля за частичния провал на Справедливия курс играе и сблъсъкът между изпълнителна и законодателна власт. Конгресът чувства, че част от правомощията му се узурпират от изпълнителната власт. След смъртта на Рузвелт и особено след победата на републиканците през 1946 г. конгресмените се надяват да наложат по-силен контрол върху президентската администрация.

Откритите в дисертационния текст външнополитически фактори, които оказват пряко влияние върху съдбата на Справедливия курс, са Студената война и в частност избухването на Корейската война. Новите външнополитически ангажименти на Съединените щати променят приоритетите на администрацията на Труман и в крайна

сметка способстват за поставянето на Справедливия курс на заден план. Това се дължи както на причини от чисто финансов характер, така и на характера на сблъсъка със Съветския съюз, който води до съществени промени, специално по отношение на съдбата на левицата в страната. Войната на противоположни идеологии означава и придържане към принципите на американския модел на демокрацията, което изключва желанието от 30-те години за промяна на системата.

Като основни **изводи** от втора глава могат да бъдат изведени следните твърдения:

- Слабата ефективност на Хари Труман като лидер на демократите задълбочава вече съществуващите предпоставки за разделение вътре в партията.
- Отказът на либералните демократи да приемат Труман за свой водач разединява и без това намаляващия брой на поддръжниците на продължаването на Новия курс. Голяма роля за това играе и раздробяването на либералното движение в страната покрай кандидатурата за президент на Хенри Уолъс и неговите виждания за външнополитическата ориентация на САЩ.
- Републиканците не просто продължават да са против Новия и Справедливия курс, а оказват все по-настървена съпротива срещу инициативите на администрацията след загубата на президентските избори през 1948 г.
- В периода 1948 – 1953 г. Труман е принуден да търси все по-тясно сътрудничество с южните демократи в резултат от засилената републиканска опозиция срещу администрацията. Това на практика означава прекратяването на спорни инициативи, каквато е Справедливият курс.
- Фрагментираният характер на американската политическа система по-скоро пречи от колкото помага на разгръщането на социални реформи на федерално равнище.
- Началото на Студената война и избухването на първия „горещ“ конфликт, Корейската война, водят до насочване на погледа на администрацията на Труман изцяло към външнополитическите проблеми.

- Характерът на Студената война води със себе си съществени промени в американското общество, които поне за 40-те и 50-те години означават и скъсване с целите на ляво-либералното движение от периода на Новия курс.

Трета глава цели да покаже влиянието, което допълнителни фактори оказват върху развоя на събитията, в това число разгръщането на антикомунистическата вълна в края на 40-те и началото на 50-те години, развитието на профсъюзите и бизнес организациите, както и интересите на някои съсловни организации. Въпросните обществени организации са обобщени в рамките на термина групи със специални интереси (от англ. ез. *special interest group*), който представлява сдружение на граждани или организации, което въз основа на един или повече споделени интереси, се опитва да окаже влияние върху политиката в своя полза.

Включването и на отражението на антикомунистическата вълна е от особено значение, защото маккартизмът оказва пряко влияние върху съдбата на левицата в страната, както и върху морала на държавните служители. Това е един от рядко разглежданите епизоди, довели не само до краха на много от идеите на Справедливия курс, но и благодарение на който до 60-те години практически затихва социалната реформена дейност в Съединените щати. Вторият червен страх е сред основните фактори за отслабване на либералите в страна, в това число и профсъюзите.

В изложението са представени и съществените промени, които изживява синдикалното движение в разглеждания период. Организираните работници са сред главните поддръжници на Новия и Справедливия курс и съответно тяхното отслабване води до значително намаляване на обществената подкрепа за продължаване на социалните реформи. Няколко основни причини за въпросното отслабване са открити в дисертационния текст. На първо място неспособността за ориентиране в променената обстановка в следвоенния период. Бизнес общността успява да възстанови добрия си имидж в годините на войната докато общественото търпение към непрестанните стачки на работниците се изчерпва. Именно стачната дейност води до допълнително нагнетяване на различни групи хора срещу профсъюзното движение. В следвоенния период населението предпочита вътрешен мир и консенсус, а не шумни класови протести. В резултат от това те добиват образа на лоби, което се бори единствено за собствените си интереси, а не обществените. Друг фактор за отслабване на профсъюзите са антикомунистическите чистки, които способстват за изключването на 1 млн.

работника от синдикалните организации. На трето място са промените в трудовите отношения, настъпили след 1945 г. От една страна, работодателите си дават сметка, че е по-добре да инвестират в кадрите си, за да ги запазят и в същото време да избегнат стачки. От друга, профсъюзите осъзнават, че е по-лесно да се разберат с бизнеса от колкото да лобират за социални промени на национално равнище. Така се ражда частната социална държава, благодарение на която натискът от страна на организирания работници за реформи значително намалява.

В допълнение са изведени няколко конкретни примера за провалени мерки на Справедливия курс като предложенията на администрацията за здравна реформа и федералното подпомагане за началното и средно образование. Неуспехът и на двете предложения, въпреки факта, че те срещат значителна подкрепа на авеню Пенсилвания, разкрива още една причина за частичния провал на Справедливия курс – силният потенциал за влияние на лобистките организации в САЩ.

Като основни **изводи** от трета глава могат да бъдат изведени следните твърдения:

- Разгръщането на антикомунистическата вълна в американското общество от края на 40-те и първата половина на 50-те години води до трайното дискредитиране на ляво-либералното движение, което е и най-сериозният поддръжник на социалните реформи.
- Маккартизмът също влияе негативно върху морала на държавните служители, което се отразява неблагоприятно върху визията за развитие на социалната система на федералната бюрокрация в рамките на разглеждания период.
- В годините 1945 – 1953 г. профсъюзното движение едновременно изживява своя апогей и навлиза в период на траен упадък, който се характеризира с намаляване на политическото му влияние. Това води до допълнително отслабване на поддръжниците на Справедливия курс.
- Трудовите отношения претърпяват значителни промени в края на 40-те и началото на 50-те години, които водят със себе си създаването на т.нар. „частна“ социална държава. По този начин частни институции изземват роли, които в повечето други западни страни, често остават прерогатив на държавата.

- Лобистката дейност изиграва съществена роля за отхвърляне на определени инициативи от Справедливия курс независимо от намеренията на администрацията и Конгреса.

В **заключителната част** са изложени основните изводи по темата за развитието на социалната държава по време на управлението на Хари Труман. Направен е опит за задълбочен анализ на факторите, поради които процесите по реформиране на социална система в САЩ по примера на Западна Европа са проблемни. Основните причини, посочени в дисертационния труд, които различават американския случай от останалите западни демокрации, са:

- *Структурни* или поясняването как специфичното устройство на Съединените щати пречи на развитието на социална държава. Тук става дума, както за географското устройство, така и за политическата система в страната. Щатите са федерация със силно развит регионализъм, което често застава на пътя на амбициозни федерални програми. Политическата система на страната, характеризираща се със силно фрагментиран процес на вземане на решенията, децентрализирани партийни структури и значително участие на групи със специални интереси, е така устроена, че по-скоро затруднява инициативи като Справедливия курс.
- *Вътрешнополитически* или липсата на обединение вътре в Демократическата партия, придружено със силната опозиция на републиканците. Разделението сред демократите води със себе си слаба подкрепа за вътрешнополитическата програма на администрацията, особено поради факта, че значителна част от тях – консервативните демократи от южните щати – застават зад републиканците в отхвърлянето на Справедливия курс. В същото време либералните демократи, поддръжници на реформите, не припознават Труман за свой лидер и също не подкрепят част от предлаганите от президента мерки.
- *Външнополитически* или как отхвърлянето на изолационизма и началото на Студената война влияят върху развитието на страната. Новите реалности в световната политика след 1945 г. коренно променя приоритетите на САЩ. Новите скъпоструващи отговорности на страната бетонират порасналата роля на федералната държава, но единствено

когато става дума за националната сигурност. Те даже способстват желанието за разширяване на социалната държава да стане още по-трудноизпълнимо, тъй като приоритет в раздутите федерални бюджети е сектор отбрана. Освен това идеологическият характер на Студената война не оставя място за съмнения в американската система, които биха провокирали някаква реформена дейност.

- *Исторически* или разликите в историческото развитие на Съединените щати в сравнение със Западна Европа. Подобни различия са липсата на феодализъм и абсолютизъм, които способстват за създаването на силни централизирани държави на Стария континент. Друга съществена отлика е липсата на мощно ляво движение, както и слабото развитие на профсъюзната дейност в страната. Всички тези фактори са основополагащи за изграждането на социалните държави в Европа според теоретиците на социалната държава. Съответно тяхната липса в САЩ води до проблемно развитие на социалните програми там.

III. Приноси на дисертационния труд

- Представя на вниманието на академичната общност една непозната за българската историография тема. Това важи за почти всяка тема, която засяга Съединените щати, но е особено валидно за вътрешнополитическото развитие на страната след Новия курс.
- Въвежда в научна употреба широка гама от непознати за страната документи и научни изследвания. Заради характера на изследваната тема, много от ползваните документи и исторически изследвания не са известни на българската академична общност. Това спомага за запознаването на научните среди с нови тези и изследвания на обширна тематика.
- Направен е опит да се предложат отговори на дискуссионни въпроси, свързани с историческото и дори съвременното развитие на Съединените американски щати. Някои от описаните в текста проблеми продължават неблагоприятното си въздействие през целия XX и дори XXI в.

IV. Публикации по темата на дисертацията

1. Пречките пред либералните реформи в САЩ след 1945 г. В: Реформи и реформени инициативи в България и света през XX в. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018, с. 226-245.
2. Краят на изолационизма или външната политика на Съединените щати в първите години след Втората световна война: революция или еволюция. В: Историята – между революцията и еволюцията. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018, с. 186-198.
3. Развитие на федералното трудово законодателство в САЩ през 30-те и 40-те години на XX в. В: Сборник с доклади от научна конференция „100 години УНСС – 100 години право в УНСС“, Т. I. София: Издателски комплекс – УНСС, 2021, с. 334-346.
4. „Битката“ за историята на мобилизацията в САЩ по време на Втората световна война. – Материали от конференция „Войната за историята – 75 години от края на Втората световна война“, проведена през декември 2020 г. [под печат].